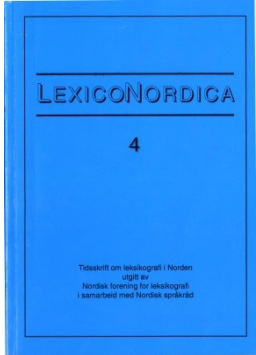

LexicoNordica

Titel:	Serenius, Bertelsen och Bay. Förlagor och förebilder i den tidiga engelskspråkiga lexikografin i Skandinavien	
Forfatter:	Lena Rogström	
Kilde:	LexicoNordica 4, 1997, s. 135-150	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Lena Rogström

Serenius, Bertelsen och Bay. Förlagor och förebilder i den tidiga engelskspråkiga lexikografin i Skandinavien.

The Scandinavian languages, Danish, Norwegian and Swedish, have a lot in common and emerge from the same roots. The cultural and historical backgrounds of the three countries are very much the same, and it should not come as a surprise that early lexicography in the Scandinavian countries also have a great deal in common. Nevertheless, the history of lexicography is often treated separately for each country, even though you would probably get a very interesting picture of the growth of lexicography in Scandinavia by examining it across the borders.

This paper is a small attempt to show what such an approach could result in. It deals with the first Scandinavian English-Danish and English-Swedish dictionaries from the 18th century. A comparison between the dictionaries involved, shows a great deal of resemblance between the Danish dictionaries and the Swedish one, which is the older of them. No doubt, the Danish lexicographers have used the Swedish dictionary for their own purposes, something which earlier researchers have not noticed. The comparison gives a hint of what could be found in a more systematic investigation of early Scandinavian lexicography, something which no doubt would be of great interest for our lexicographical history.

De nordiska länderna och Storbritannien har länge haft nära förbindelser med varandra, något som emellertid inte ger utslag i den skandinaviska lexikografin förrän mot mitten av 1700-talet. Då gavs å andra sidan ordböcker ut i såväl Sverige som Danmark med engelska som både källspråk och målspråk. Syftet med denna undersökning är att ge en antydan om det troliga beroendeförhållande som finns mellan några av dessa ordböcker, som en ingång till vidare kartläggning av området. Undersökningen behandlar endast en engelsk-svensk och två engelskdanska¹ ordböcker och tar inte upp ordböcker med engelska som målspråk.

Den första engelska ordboken på skandinaviskt språkområde gavs ut 1678 i Danmark. Lexikografen var Frideric Bolling, och ordboken har titeln *Engelske Dictionarium*. Bollings ordbok är behandlad av Kabell & Lauridsen (1988), som också har givit ut ordboken i faksimil med utförliga kommentarer. Bollings ordbok är ett ganska litet verk, snarast att betrakta som en gloslista. Den kom bara ut i en upplaga och verkar

---

¹ I "danska" och "Danmark" innefattas också Norge och norskt skriftspråk vid denna tid.

inte ha varit känd för någon av de lexikografer i Danmark och Sverige som i Bollings efterföljd kom att ge ut engelska ordböcker under 1700-talet. Bolling behandlas därför inte mer i denna undersökning, utan jag hänvisar i stället till tidigare forskning rörande hans ordbok, framför allt Kabell & Lauridsen (1988).

För svenskt vidkommande introduceras engelskan genom Haqvin Spegel (1712), i hans *Lexicon Svio-Gothicum*, ett närmast polyglott lexikon där engelskan endast utgör en mindre del tillsammans med en mångfald andra språk. Man kan av den anledningen inte betrakta Spegels ordbok som en svensk-engelsk ordbok. Källspråksmaterialet framstår därtill som något besynnerligt och "osvenskt". Många stickord utgörs av föråldrade, fornsvenska och fornvästnordiska ord som näppeligen kan ha varit kuranta under början på 1700-talet. Det finns också en del danska stickord. Inte heller Spegel kommer att behandlas vidare, men hans ordbok finns utförligt beskriven av Anna Hannesdóttir i ett pågående arbete.

Denna undersökning kommer i stället att fokusera tre andra 1700-talslexikografer, nämligen danskarna Andreas Bertelsen (1754)² och Christian Frederik Bay (1784, 2:a uppl. 1796, 3:e uppl. 1806, 4:e uppl. 1820) och svensken Jacob Serenius (1734, 2:a uppl 1757).

Kabell & Lauridsen (1992) har beskrivit Bertelsens och Bays ordböcker men drar inga paralleller till svensk lexikografi vid samma tid, något som bör kunna vara givande av flera skäl. För det första publiceras de aktuella danska och svenska ordböckerna inom samma tidsrymd, för det andra finns det vissa likheter mellan några av lexikografernas bakgrund och deras ordböckers tillkomsthistoria, och för det tredje verkar det föreligga vissa beroendeförhållanden mellan de olika ordböckerna som kan visa att Bertelsen och Bay båda har använt Serenius ordbok som förlaga, eller att alla tre har använt en eller flera gemensamma förlagor. Ett fjärde skäl är att det kan vara intressant i sig att kartlägga den skandinaviska, och nordiska, lexikografins historia på ett samlat sätt. Denna undersökning är dock bara en fingervisning om vad som kan vara värt att undersöka.

I det följande kommer förhållandet mellan de nämnda ordböckerna att utredas närmare. Uppgifterna om de danska ordböckernas tillkomst har framför allt hämtats ur Kabell & Lauridsen (1992), medan Jacob Serenius lexikografiska produktion beskrivs i mitt pågående avhandlingsarbete.

---

² I Kabell & Lauridsen (1992) förekommer namnet med tre olika stavningar: Berthelsen, Berthelson och Bertelsen. Jag har valt den stavning som används i deras bibliografi.

Ordböckernas syften och tillkomsthistoria

Serenius (1699–1776) engelsk-svenska ordbok, *Dictionarium Anglo-Svethico-Latinum* (1734), är äldst av de aktuella ordböckerna och därmed också en given utgångspunkt i beskrivningen. Ordboken är i huvudsak tvåspråkig, men har också latinska ekvivalenter till stickorden och vissa ord inne i artiklarna. Språkprov är dock endast angivna på svenska och engelska och metaspråkliga kommentarer ges huvudsakligen på svenska. Ordbokens syfte verkar ha varit att underlätta kommunikationen för handelsmän, sjöfarare och vetenskapsmän, vilket ligger väl i linje med Serenius personliga intressen och politiska strävanden. Som aktiv mösspolitiker arbetade han för att befrämja svensk export bl.a. genom att försöka öka handelsutbytet mellan England och Sverige. Han hade dessutom både kyrkopolitiska och pedagogiska intressen av att förbättra förbindelserna mellan de båda länderna.³

Serenius var verksam som legationspräst i London när han skrev sin första ordbok, och har otvivelaktigt grundat denna på en engelsk-fransk (och fransk-engelsk) förlaga, *The Royal Dictionary* (1699), av Abel Boyer. Serenius ordbok skiljer sig dock från Boyers i vissa avseenden, bl.a. beträffande ett särskilt appendix över handels- och sjöfartstermer som bara finns hos Serenius. Detta har inga latinska ekvivalenter, och artiklarna har en enklare struktur än huvudordbokens.

Serenius ordbok ger ett vederhäftigt intryck, inte minst med tanke på att den är den första av sitt slag i Sverige och inte har någon tidigare svensk-engelsk tradition att utgå ifrån. Ordboken omfattar uppskattningsvis 18.000 stickord som inleder artiklar, strukturerade enligt semantisk-morfologiska principer. Artiklarna omfattar många betydelser hos stickordet vilka illustreras med utförliga språkprov på engelska och svenska. Boyers ordbok var också känd för sina många betydelser till stickorden (Collison 1982:90), vilket alltså går igen hos Serenius. Artiklarna innehåller också en mångfald avledningar och sammansättningar. Jämfört med förlagan har Serenius strukturerat artiklarna själv.

I förordet anges att ordboken är tänkt att befrämja handel och vetenskapligt utbyte mellan Sverige och England. Den är primärt avsedd för svenskar, men antagligen har Serenius också tänkt sig att engelsmän skulle kunna använda ordboken, inte minst av den enkla orsaken att den var den enda tillgängliga. Den förefaller dock inte vara avsiktligt anpassad till att både fungera för svenskar och engelsmän på likvärdiga premisser, bl.a. med tanke på att metaspråkliga kommentarer och betydelsspecificering till största delen ges på svenska.

---

³ För en utförlig beskrivning av Serenius liv och kyrkliga gärning hänvisas till Hagberg (1952).

Den andra upplagan av den engelsk-svenska ordboken är innehållsmässigt i princip oförändrad. Dock har Serenius gjort om makrostrukturen och delat upp långa artiklar i flera mindre. Det finns också fler etymologier. Den viktigaste förändringen för denna undersöknings vidkommande ligger i Serenius utökning av handels- och sjöfartsregistret, genom tillägg av kommandorop.

Serenius ordböcker blev mycket populära och var länge de enda ordböcker mellan svenska och engelska som fanns att tillgå i Sverige. Sjöbeck (1774) och Brisman (1783) bygger båda på Serenius medan Widegren (1788) däremot har Sahlstedt (1773) som förlaga, vilket betyder att Serenius ordböcker i princip dominerade den engelsk-svenska lexikografin i 50 år. Handelsregistret trycktes t.ex. separat och det förefaller därför inte märkligt om både huvudordboken och handelsregistret skulle ha legat till grund också för de något senare danska ordböckerna.

Andreas Bertelsens ordbok, *An English and Danish Dictionary* (1754), verkar ha kommit till med samma syfte som Serenius; att främja handelsutbytet mellan hemlandet och England. Bertelsen trycker på detta i förordet till sin ordbok, och säger också att han därför infogat sådana ord och talesätt som kan vara av extra stort värde för de tänkta avnämarna (Kabell & Lauridsen 1992:292).

Bertelsen (1717–1756) föddes i Norge, men hamnade slutligen i London 1746, bl.a. efter att ha studerat teologi i Köpenhamn (Kabell & Lauridsen 1992:286). Han arbetade vid danska kyrkan i London där han också gav ut sin ordbok – i mångt och mycket en parallell till Jacob Serenius.

Lexikografernas bakgrund och ordböckernas tillkomsthistoria må vara en tillfällighet som man inte kan dra några större slutsatser av. Viktigare är då det faktiska innehållet i ordböckerna. Likheten mellan Serenius och Bertelsens ordböcker är på vissa punkter för stor för att det skall vara en ren tillfällighet. Det förefaller därför troligt att Bertelsen har utgått från Serenius ordbok när han skrev sin egen. Eftersom Bollings ordbok verkar ha varit bortglömd vid denna tid var Serenius ordbok den enda som fanns att tillgå på ett skandinaviskt språk. Man kan därför tänka sig att den var bekant också för danskar och normän och att den kan ha varit tillgänglig i den danska kyrkan i London, där Bertelsen var verksam.

En annan möjlighet är att Bertelsen kan ha begagnat sig av samma förlaga som Serenius, men detta förefaller mindre sannolikt. För det första var Boyers ordbok ganska gammal runt 1754, och det borde ha funnits aktuellare ordböcker att ta som förlaga. För det andra borde det vara lättare för Bertelsen att utnyttja en ordbok med svenska som målspråk i utformningen av en engelsk-dansk ordbok. Frågor av dessa

slag är dock svåra att ge ett säkert svar på utan mer omfattande forskning i lexikografihistoria.

Också den andra danska ordbok som undersöks, av Christian Friderich Bay, verkar delvis bygga på Serenius ordbok. Bay (ca 1737–1809) föddes i Köpenhamn där han bl.a. undervisade i engelska (Kabell & Lauridsen 1992:290). Bays ordbok från 1784 är egentligen en översättning av Theodor Arnolds engelsk-tyska ordbok (årtal ej angivet), men med ett tillägg av handels- och sjöfartstermer. Ordboken kom ut i ytterligare tre upplagor, 1796, 1806 och 1820, vilka i titlarna anges vara reviderade. Kabell & Lauridsen hävdar dock att de är omtryck (1992:303). Det framgår inte klart av deras framställning vad ordböckerna i så fall skulle vara omtryck av, men förmodligen skall man tolka det så att de två sista upplagorna är omtryck av den andra, som då är reviderad i förhållande till den första. Detta innebär i så fall att de tre sista upplagorna är likadana till innehållet och skiljer sig från den första, vilket bekräftas av mina undersökningar. Bays upplaga från 1806 är mer än dubbelt så stor som förstaupplagan och skiljer sig kraftigt från denna. Den har också det speciella sjöfartsregistret inarbetat i huvudordboken. Också Bays ordbok verkar ha sjöfarare och handelsmän som målgrupp, vilket märks inte minst genom det tidigare nämnda handels- och sjöfartsregistret.

Man kan således se att intresset för handelsutbyte med England under 1700-talet resulterar i en rad ordböcker på engelska i Skandinavien. Förutom de verk som undersöks här gavs också några ordböcker ut med danska respektive svenska som källspråk, bl.a Wolff (1779), Bay (1798, 1807, 1824) och Serenius (1741). Dessa behandlas dock inte här.

Jämförelse mellan Serenius (1734) och Bertelsen (1754)

Det är alltid vanskligt att fastslå vilka ordböcker som fungerat som förlaga eller inspiration till senare ordböcker. Alla lexikografer utnyttjar redan befintliga verk i sina egna arbeten, och många ordböcker har ungefär samma innehåll utan att de för den delen är kopior av några förlagor. Ordböcker som har för avsikt att skildra samma språk vid samma tidpunkt kommer självfallet att innehålla delvis samma ordmaterial och liknande beskrivningar av det. Detta betyder dock inte att beskrivningarna måste vara ordagranna i två olika ordböcker, något som ofta är fallet i Bertelsens och Serenius ordböcker. Man kan av den anledningen förmoda att Bertelsen använt Serenius som förlaga. Alternativt har de båda gått tillbaka på samma ordbok, dvs. Abel Boyers *The Royal Dictionary*. Problemet i detta sammanhang är i så fall

att avgöra vilken av Boyers upplagor som kan ha varit förebild. I mitt avhandlingsarbete har jag undersökt likheter och skillnader mellan Boyers olika upplagor och kommit fram till att man med ganska god säkerhet kan använda sig av vilken upplaga som helst, eftersom skillnaderna mellan dem är marginella, trots utgivarnas försäkran om motsatsen. Jag har därför valt att använda den upplaga som är mest lättillgänglig (1780 års upplaga som finns i Göteborg), trots att denna är senare än både Serenius och Bertelsen, och därför inte kan ha varit den faktiska förlagan. I en undersökning av detta slag kan den dock tjäna sitt syfte som en utgångspunkt för fortsatta, mer ingående undersökningar. I ett större arbete måste man naturligtvis reducera antalet troliga förlagor i den mån det låter sig göras.

Undersökningen begränsar sig till en jämförelse mellan några artiklar ur Serenius (1734) och Bertelsen (1754). Eftersom Bertelsens ordbok inte finns i Göteborg har jag nöjt mig med artiklar ur Kabell & Lauridsen (1992) samt Jacoby (1990). Jacoby har kopierat utdrag direkt ur Bertelsens ordbok vilket är en fördel eftersom man då får en korrekt bild av artikelns utformning. Kabell & Lauridsen har återgivit artiklar utan att ange hur de ursprungligen är strukturerade. Därför kommer jag inte att gå närmare in på en jämförelse av Serenius och Bertelsen ur detta perspektiv. För att underlätta jämförelsen har jag också åsidosatt de typografiska konventioner som lexikograferna begagnat sig av och i stället lagt tyngdpunkten på att få exempelartiklarna så jämförbara som möjligt. Material som skiljer sig åt mellan artiklarna har markerats i fetstil. Mindre skillnader mellan målspråken har ignorerats. Efter varje artikel finns en kommentar om vad som förenar respektive skiljer de båda ordböckerna och hur detta relaterar sig till Boyer.

Exempel 1. Artikeln "ACCORDING"

Serenius (1734)

Bertelsen (1754)

ACCORDING, Adv. såsom, effter,
prout, secundum.

According as you deserve,
såsom du förtjenar.

According to his mind, effter hans sinne.
It would raise a great deal of money to tax
the fair Sex according to theyr beauty &
skill in dressing, to be determin'd by
theyr own judgement. Om en contribution
skulle upbåras af fruntimret, uppå deras
egen taxering, alt effter deras skiönhet
och **förstånd på klädning**, så skulle
en anseelig summa upbringas.

**Accordingly, Adv. Do well or ill,
you shall be awarded accordingly,
gör illa eller wäl, du skalt blifwa
belönt dereffter.**

**ACCORDING, Adj. eenstemmig
liigedan.**

According, Adv. saasom, efter.

According as you deserves [sic!],
saasom du förtiener.

According to his Mind, efter hans Sind
It would raise a great deal of Money, to
tax the fair Sex according to their beauty
and skill in dressing, to be determined by
their own judgement. Dersom Fruenti-
mere efter egen Skiönsomhed bleve
skattede som de besad Skiönhet til, og
forstoed at smykke og pynte sig,
hvilken anseenlig hob Penger wilde det
indbringe.

Exempel 1 (forts.)

—

Boyer (1780)

—

ACCORDING, adv **According as.** Selon que. **According to,** selon, suivant,
conformément à.

Ex. According as you deserve, Selon que vous méritez.

According to your orders, Suivant ou conformément à vos ordres.

Ou bien en ces sens.

According as they shall see occasion, Comme ils le trouveront à propos.

According as every man's pleasure is, Selon le bon plaisir de chacun.

According to his mind, A sa fantasie.

According to the present rate, Au prix courant.

It would raise a great deal of money, to tax the fair sex according to their beauty and
skill in dressing, to be determined by their own judgement. On leveroit de grosses

sommes, si l'on taxoit le beau sexe, à proportion de leur beauté & de leur bon goût pour l'ajustement, dont on les feroit les juges.

To go according to the times, S'accommoder au temps.

To act according to reason, Agir raisonnablement.

ACCORDINGLY, adv. Conformément, convenablement.

According som adjektiv finns varken hos Serenius eller Boyer som båda har adverbet som stickord. Bertelsen väljer dock adjektivet som stickord och behandlar adverbet i samma artikel som adjektivet.

Förutom att Serenius har latinska ekvivalenter och ytterligare ett adverb, *accordingly*, i sin artikel överensstämmer hans och Bertelsens artiklar väl. Den viktigaste likheten är att de båda har samma urval av språkprov jämfört med Boyer, som överlag har fler språkprov i sin artikel. Det vore en allt för stor tillfällighet om Bertelsen skulle valt exakt samma språkprov som Serenius oberoende av denne. Man kan förmodligen bara av den anledningen anta att Bertelsen använt Serenius som förlaga.

Det längsta språkprovet har en komplicerad meningsbyggnad. Boyer följer den engelska meningsbyggnaden medan Serenius och Bertelsen föredrar att göra om det engelska språkprovet till en konditional satsföregning, dock med något olika typer av eftersatser.

Exempel 2. Artikeln "A"

Serenius (1734)

Bertelsen (1754)

A är **både** en articulus indefinitus **och nota unitavis**: brukas in singulari allen och fram för alla substantiva singularia med den enda åtskilnad at, om de börjar med en vocalis, lägges n til **för betre liud skull**, e.g. a Bird, en fogel, an Eagle, en örn, an Hawk en falck eller höök.

När Substantivum med **Adjectivum** componeras, är dess rätta rum altid för prædicatum, e.g. an honest man, en ärlig karl; men när Conjunctiones as och so, eller endere af Adjectivis Such och Half gå förut, blifwer, **för betre liud skul**, dess ställe emellan subjectivum och prædicatum e.g. as honest a man as ever lived, så ärlig karl som nånsin war til. Such a thing, en sådan ting. Half an hour, en half tima.

A. Sättes ock, såsom ett nota actionis, emellan verbum participium præsens, Ex. They fell a drincking, de satte sig til at dricka. He went a hunting, han for på jagt.

A. Brukas (1) at utmärka tid,
Ex. Twice a day, två gånger om dagen. Once a year, en resa om året.

(2) **Loco Præpositionis, Ex. is he a bed still? Ligger han ännu? I'll go a foot, jag wil gå til fots**

(3) Såsom en particula expletiva, Ex. Many a day, mången dag. Many a man, mången man.

(4) I stället för of the, Ex. It is five o' clock, klockan är femb.

NB. När A. brukas i stället för He, Ex. Here a comes, här kommer han, eller i stället för Have, Ex. I would a fled, jag wille hafva flydt, är det snarare et missbruk i språket, som kan tolas i gement tal; men i skrifwande ingalunda, utan i **burlesque eller comique**.

A, En, Et. Er en Articulus Indefinitus, og legges alleene forand til Substantiva in Singulari med den forskiel, at om nestfølgende ord begynder med en Vocal, **eller den Consonant H**, da tager den n til sig, e.g. a Bird, en Fugl, an Eagle, en Oern, an Hawk, en Hög.

Naar Substantivum sammenföyes med et **Prædicatum**, sættes den altid for Prædicatum, e.g. an honest Man, en ærlig Mand; men dersom **en af disse tvende** Conjunctiones (as og so) eller og en af de tvende Adjectiva (such og half) gaar forand, bliver dens sted imellem Subjectum og Prædicatum, e.g. as honest a Man as ever lived, saa redelig en Mand som nogentid var. Such a Thing, saadan en Ting. Half an Hour, en halv time.

A bruges og som et nota actionis imellem Verbum og Participium Præsens, e.g. the [sic!] fell a drinking, de satte sig til at drikke.

He went a Hunting, hand foer paa Jagt.

A bruges og loco propositionis,
e.g. Twice a Day, to gange om Dagen. Once a Year, engang om Aaret.

He is a Bed, hand er i Seng. He will go a Foot, hand vil gaee til Foeds.

A bruges og som en Particula expletiva, e.g. Many a Day, mängen Dag. Many a Man, mängen Mand. **Many an Hour, mängen Time.**

A bruges og i steden for of the e.g. It is five a Clock, Klokken er fem.

NB. Naar **den** bruges i steden for He, e.g. Here a comes, her hand kommer; eller og i steden for Have, e.g. I would a fled, jeg vilde löbet bort, da er det en misbrug i Sproget, der vel taales i Talemaaden men ei i Skrivemaaden, uden i **lystige og skiemtsome Skrifter**.

Exempel 2 (forts.)

—

Boyer (1780)

—

A est la premiere lettre de l'Alphabet chez tous les Peuples, & la premiere des cinq voyelles; elle fait un son désagréable si elle se recontre souvent dans une même période, comme remarque Cicéron. A se prononce diversement en Anglois. Tantôt il se prononce comme la diphtongue ai, ou comme notre è ouvert.

Ex. To cultivate, cultiver; date, date. Et tantôt comme notre A françois. Ex. War, Guerre; tall, haut, grand.

R. On pourroit donner des regles sur la prononciation de cette voyelle; mais elles sont

sujettes à tant d'exceptions, que le plus court est de les apprendre par l'usage.

A subst. Ex. A good A, un bon A. A little A, un petit A.

A en Anglois est souvent un article qui signifie un, une.

Ex. A house, une maison. A garden, un jardin.

R. En François l'article un, une, fait des, au pluriel; mais en Anglois cet article n'est pas exprimé au pluriel.

Ex. Houses, des maisons. Gardens, des jardins.

Cet article A, devant un mot qui commence par une voyelle, ou par une H muette, prend une N, pour éviter le son désagréable qui naîtroit de la recontre des deux voyelles.

Ex. An eagle, une aigle, An hour, une heure.

A. Quelque, le, la.

Ex. To do a thing, Faire quelque chose; I was there a while, J'y fus quelque temps; To wear a sword, Porter l'épée; Twice a day. Deux fois le jour.; Once a year, Une fois l'année.

A se met quelquefois dans le sens de la préposition BY, Par.

Ex. So much a week, Tant par semaine; So much a man. Tant par tête.

On se sert aussi très-souvent de cette Particule, entre un verbe & un participe du temps présent.

Ex. To go a hunting. Aller à la chasse; To go a begging. Mendier. I am a coming, Je viens, je m'en viens. He is a doing it, Il le fait, il y travaille. It is a doing, On y travaille, on y est après.

A se met quelquefois a lieu de of the.

Ex. It is one a clock, (pour, it is one of the clock). Il est une huere.

A quelquefois est une Particule explétive, & ne sert qu'à l'ornement du discours.

Ex. What a man are you? Who are you? Quel homme (qui) êtes-vous?

On dit aussi, many a man, au lieu de, many men. Plusieurs personnes.

Quelquefois encore, par corruption, au lieu des prépositions IN, ON, &c.

Ex. To be a bed, (pour, to be in or more properly on the bed). Être au lit.

To go a foot, (pour, to go on foot) Aller à pied.

Quelquefois elle entre en composition sans pourtant rien changer au sens des mots avec lesquels elle est composée.

Ex. Afar off, to abate, signifient la même chose que leurs simples, far off, loin, to

bate, rabattre.

I detta exempel kan man se att Serenius bearbetat Boyers artikel en hel del. Serenius utesluter bl.a. en stor del i början av Boyers artikel, som behandlar ursprunget hos bostaven *A* och dessuttal. Bertelsens artikel har störst likhet med Serenius. De största skillnaderna i mellan Serenius och Bertelsens långa artiklar, som i princip är en grammatisk kommentar till bruket av den obestämda artikeln i engelska, består i att Bertelsen lägger till en uppgift om stavningen *an* framför initialt *h*, ett bruk som Serenius praktiserar men inte nämner. Bertelsen har också ett tydligt exempel på denna stavning.

Bertelsen skiljer inte på tidsmässigt och lokationellt bruk av *a* som preposition, vilket Serenius gör. Han spaltar också upp bruket genom numrering. Serenius använder dessutom franska lånord där Bertelsen förklarar orden på danska.

Även här kan man hävda att likheterna mellan Serenius och Bertelsen, samt de gemensamma skillnaderna mot Boyer, är allt för stora för att det skall vara en slump. I valet mellan troliga förlagor måste man således föredra Serenius också i detta fall.

Exempel 3. Artikeln "COACH"

Serenius (1734)	Bertelsen (1754)
COACH, S. täkt wagn, carosse, currus.	COACH, Sub. vogn.
A coach and six-Horses, or only, a coach and six, wagn med sex hästar.	A coach and six, en vogn med sex Hester for.
A Stage-coach, passage-wagn.	A stage coach, en passagevogn.
A Gentleman's coach, herre-wagn	A Gentlemans coach, en fornemme vogn.
A Livery coach, carosse de remise.	A livery coach, en leje-vogn.
A Hackney coach, hyr-wagn.	A hackney-coach, en hyre-vogn.
Coach-horse, wagns-häst.	COACH-BOX, Sub. kudske-sæde.
Coach box, magazinen i en wagn.	COACH-HIRE, Sub. vogn-leje.
Coachman, kutsch.	Coach-horses, vogn-hester.
Coath-hire [sic], wagnshyra.	Coach-house, vogn- skiul.
Coach-house, wagn huus.	COACHMAN, Sub. Kudsk.
Coach-maker, wagn-makare.	Coach-maker, vogn-mager.

Boyer (1780)

COACH, subst. Carrosse.

A coach and six horses, or a coach and six. Un carrosse à six chevaux.

A stage-coach, Un carrosse de voiture; A gentle-man's coach, Un carrosse de maître.

A livery coach, Un carrosse de remise; A hackney coach, Carrosse de louage, un fiacre.

To keep a coach. Tenir ou avoir carosse, faire rouler carrosse; Coach-horse.

Cheval de carrosse. Coach-box. Le siege du cocher. Coach-man. Cocher.

To pay for the coach-hire. Payer le carrosse. Coach-hire. Louage de carrosse.

Coach-house, Remise de carrosse. Coach-maker, Carrossier, faiseur de carrosses.

Coach or couch, (at sea) Chambre de conseil.

Alla tre artiklarna är tämligen lika, men Serenius och Bertelsen stämmer bäst överens inbördes i jämförelse med Boyer, som framför allt har fler språkprov än de båda andra. Serenius har tagit med en del synonymer som Bertelsen ignorerar. Serenius har också en ekvivalent helt på franska (*carosse de remise*), en parafraas innehållande ett franskt ord (*magazinen i en wagn*) samt en sammansättning med fransk förled (*passage-wagn*). Den franska förleden finns också hos Bertelsen, (*passagevogn*) som annars har danska ord rakt igenom.

Serenius följer Boyers uppställning medan Bertelsen har strikt alfabetisk ordning. Han har därtill valt en något annorlunda struktur genom att arbeta med stickord i kapitalstil, något som Serenius och Boyer inte har.

Det är självklart vanskligt att utifrån ett fåtal artiklar avgöra om Bertelsen använt Serenius eller Boyer som förlaga. Man får emellertid säga att det skulle vara mycket osannolikt att man i tre olika artiklar i två skilda ordböcker skulle finna exakt samma urval från en gemensam förlaga. Av den anledningen ligger det närmast till hands att tro att Serenius i varje fall spelat en viss roll som förlaga åt Bertelsen. Helt säker kan man emellertid inte vara, trots den påfallande stora överensstämmelsen.

Jämförelse mellan Serenius (1734, 1757) och Bay (1784, 1806)

Handels- och sjöfartsregistret i Bays ordbok (1784) är förmodligen hämtat från Serenius ordbok eller från en gemensam förlaga. Bay har dock reducerat antalet artiklar något. De som finns överensstämmer å andra sidan så gott som helt med Serenius, vilket visas nedan.

Exempel 4. Artiklarna "TO ANCHOR" och "BAPTISM"

Serenius (1734)	Bertelsen (1754)
To ANCHOR [...] To shoe the anchor, sätta skon på ankaret, hwilken är giord af et stycke trä som sättes under ankerpynten, på det han intet skal rifwa eller taga emot sidan [...]	ANCHOR [...] To shoe the anchor, sætte Skoen paa Ankaret (hvilken er gjort af et stykke Træe, som sættes under Ankerpynten, paa det det ikke skal rive eller tage imod Siden.
BAPTISM, en doppning eller blötning med watn som med wissa ceremonier gemenligen förrättas när linien eller någondera af Tropicos passeras. Samma ceremonia måste alla de undergå som ei förr varit på det farwatnet, eller ock måste de lösa sig derifrån med pengar.	Baptism, en Døbning eller Overøsning med Vand, som med visse Ceremonier gementligen skeer, naar man passerer Linien. Samme Ceremonier maae alla de undergaae, som ikke tilforn har været paa det Farvand, eller og de maae løse sig derfra med Penge.

De svenska exemplen ovan är hämtade från Serenius första upplaga, 1734, men skiljer sig inte från 1757 års upplaga. I den andra upplagan har Serenius däremot lagt till ett särskilt avsnitt med "Words of command and sea-terms by various occurrences". De olika kommandona finns under olika rubriker, anpassade till skilda situationer. Under rubriken "TO TURN THE WIND AWARD, At lofwera" står t.ex.: "My course is South and the wind is South-west, vår curs är syd och winden är ifrå syd-west". Emellanåt utspelas rena dialoger, som t.ex följande, avsedd att användas under "A FIERCE FLYING STORM, En häftig flygande Storm":

"Shall we get down our top-masts? Skole wi stryka stengarna?"

"No, let all stand, the ship is wholesomer and hath better way through the sea for their being aloft, nej, lät dem stå, skepet bär sig betre och är makeligare då de äro uppe." Med tanke på den krävande användningssituationen får man förmoda att den förutseende kaptenen studerat ordboken på sin kammare i god tid före annalkande stormar.

Utrop av enklare slag exemplifieras annars av "Up, up boys, Up, up gossar eller "Steady, steady, keep her thus, rettså, rettså, holl så", något man i nödfall kunde tänkas slå upp direkt i ordboken vid behov.

Bays ordbok innehåller också dessa speciella kommandorop, varför man kan anta att han använt Serenius andra upplaga, förutsatt att han använt Serenius alls.

I Bays upplaga från 1806 finns ett stort antal beteckningar på blommor och örter som sägs emanera från Linné, samma källa som, enligt uppgift från SAOB-redaktionen, Serenius antas ha till sitt botaniska register i sin andra upplaga. Det finns också många språkprov

som överensstämmer mellan Bay (1806) och Serenius, t.ex. i artikeln *dog* där bl.a. följande exempel existerar i båda ordböckerna: *To play the dog in the manger, Keep a dog and bark myself?, A hungry dog will eat a dirty pudding, To have a dog in his belly, He is an old dog at it, An old dog will learn no tricks.*

Flera av språkproven är närmast idiomatiska uttryck och kan av den anledningen finnas med i de båda ordböckerna oberoende av varandra. Det finns dock gott om exempel som kunde varierats mera om ingen påverkan förelegat. I artiklarna *down* (adv och preposition) har Serenius följande exempel som också, bland flera, finns hos Bay: *To go down, To lie down, To set down, To pay the money down, To drink one down, The wind is down, Down upon the nail, He is down in the mouth, To have the palate of the mouth down, This will never down with him, Upside down, To go down the wind.*

Kabell & Lauridsen (1992:306f) diskuterar bara ett förslag till förlaga till sjöfartsregistret, nämligen William Falconer (1780) *An Universal Dictionary of the Marine*, en ordbok som en recensent av Bays ordbok föreslagit. Falconers ordbok avfärdas dock på innehållsmässiga grunder av Kabell & Lauridsen. Som vi sett finns det även andra skäl till att avskryva den.

Sammanfattning

Lexikografihistoria är fortfarande en ung vetenskap, inte minst i Norden. Till viss del har den nordiska lexikografins historia och traditioner börjat kartläggas, inte minst genom tillgången till omfattande bibliografier över ordböcker i de nordiska länderna, framför allt Haugen (1986) och Jacoby (1990). Dessa är dock inte fullt så heltäckande som skulle vara önskvärt, vilket framkommer när man ger sig i kast med några enstaka ordböcker och fördjupar sig i dem. För svenskt vidkommande pågår flera stora undersökningar om vår lexikografiska tradition,⁴ men fortfarande återstår mycket att göra.

Allt eftersom vår lexikografihistoria kartläggs ökar också kontaktytorna mot de övriga nordiska ländernas lexikografiska traditioner, vilka förmodligen är mer sammantvinnade än vad man i förstone tror.

---

⁴ Vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, har en avhandling i lexikografihistoria nyligen publicerats, *Lexicon Lincopense*, av Monica Johansson (1997). Ytterligare två avhandlingar är under arbete. Dessa är Anna Hannesdóttirs arbete om den svenska definitionsordboken och Lena Rogströms om Jacob Serenius ordböcker (eng<>sv).

En undersökning av detta slag kan naturligtvis bara ge indikationer om ett förhållande som sedan kanske visar sig bottna i andra orsaker än de antagna. Det förefaller dock vara mer än sannolikt att Serenius i någon mån figurerat som förlaga till de tidiga engelsk-danska ordböckerna. Givetvis får man ännu mer intressanta, lexikografihistoriska förhållanden klarlagda om man utgår från ett större material – undersökningar som inte minst de skandinaviska ländernas språkliga och politiska historia verkar utgöra en lämplig grund för.

Litteratur

- Arnold, Th. 1784: *A Compleat Vocabulary of English and Danish. Fuldstændigt engelsk og dansk Haand-Lexicon. Udg. paa Engelsk og Tydsk af Theod. Arnold, nu paa Dansk oversat, forbedret og forøget med en Samling af Handels- og Søe-Termini og Talemaader.* Kiøbenhavn 1784.
- Bay, C.F. 1806: *Fuldstændig engelsk og dansk Ordbog, udarbejdet efter de nyeste og bedste Ordbøger.* Kiøbenhavn. (3 uppl.av Arnold 1784)
- Bay, C.F. 1798: *Fuldstændigt Dansk og Engelsk Haand-Lexicon, udarbejdet efter de nyeste og bedste Ordbøger.* Kiøbenhavn 1798. 2 uppl. og forbedret Udg. Kiøbenhavn 1807. 3 uppl. giennemseet og forbedrede Udg. Kiøbenhavn 1824
- Bertelsen, A. 1754: *An English and Danish Dictionary: Containing the Genuine Words of both Languages with their Proper and Figurative Meanings, Interspersed with a Large Variety of Phrases, Idioms, Terms of Arts and Proverbial Sayings, Collected from the most Approved Writers.* I. London 1754.
- Bolling, F. 1678: *Engelske Dictionarium.* København.
- Boyer, A. 1780: *The Royal Dictionary, English and French and French and English.* Lions. 1 uppl. 1699.
- Brisman, S. 1783: *Engelskt och Swänskt Hand-Lexicon Innehollande Engelska Orden med deras Betydelser samt Accentuation och Prononciation.* Stockholm, Upsala och Åbo.
- Collison, R.L. 1982: *A history of foreign-language dictionaries.* London.
- Falconer, W. 1780: *An Universal Dictionary of the Marine or Copious Explanations of the Technical Terms.* London.
- Hagberg, L. 1952: *Jacob Serenius' kyrkliga insats. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia.* 28. Stockholm.

- Jacoby, M. 1990: *Historische Lexikologie zum nordgermanischen Raum*. Wiesbaden Harrassowitz
- Johansson, M. 1997: *Lexicon Lincopense. En studie i lexikografisk tradition och svenskt språk vid 1600-talets mitt*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 21. Göteborg.
- Kabell, I. & Lauridsen, H. 1992. English-Danish/Danish-English Dictionaries in the Second Half of the 18th Century. A Discussion of the Authors, their Lives and their Production. I: *Lexicographica* 57. S. 283–314.
- Sahlstedt, A. 1773: *Swensk Ord-Bok, Efter det nu för tiden i Tal och Skrifter brukliga sättet inrättad*. Stockholm.
- Serenius, J. 1734: *Dictionarium Anglo-Svethico Latinum*. Hamburg. 2 uppl. 1757: *English and Swedish Dictionary*. Harg & Stenbro.
- Serenius, J. 1741: *Dictionarium Svethico-Anglo-Latinum*. Stockholm.
- Sjöbeck, J.C. 1774–75: *Engelskt och Swenskt Samt Swenskt och Engelskt Hand-Dictionaire, Med Et därtil fogadt Uttal eller Pronunciationen*. Stockholm.
- Spegel, H. 1712: *Glossarium Sveo-Gothicum eller Swensk Ordabook*. Lund.
- Widegren, G. 1788: *Svenskt och engelskt lexicon efter Kongl. Sekr. Sahlstedts svenska ordbok*. Stockholm.
- Wolff, E. 1799: *En dansk og engelsk Ordbog*. London.